

De ongemakkelijke waarheden van de eco-generatie – de rol van kinderen en van jongeren in global climate governance?

Kata Dozsa¹

“The world is hungry to hear the truth, and it is nowhere articulated as well as from the mouths of those with everything at stake, which is youth.” (Severn Cullis-Suzuki in Democracy Now, 2012)²

In juli 2019 kregen vier families in Mannheim (Duitsland) elk een boete van ongeveer 80 euro opgelegd, omdat hun kinderen meermaals zonder toestemming afwezig waren van school. Ze hadden deelgenomen aan de wereldwijde beweging van spijbelen voor het klimaat, “Fridays for Future”.³ Hoewel de Stad Mannheim uiteindelijk het recht van leerlingen om deel te nemen aan de wekelijkse schoolstaking erkende, kreeg de dubbelzinnige wijze waarop met spijbelende kinderen wordt omgegaan wereldwijd aandacht.⁴ De zaak toont aan dat het toebedelen van de hoedanigheid van politieke actor aan kinderen⁵ niet noodzakelijk zonder slag of stoot gebeurt. Dit zou des te meer het geval kunnen zijn wanneer milieubewuste jongeren (*ecological citizens*) grensoverschrijdend willen handelen om wereldwijde milieuproblemen aan te kaarten.⁶ Ondanks het feit dat kinderen geïdentificeerd worden als *key actors* in de duurzame implementatie van langetermijn klimaatveranderingsbeleid en dat hun opname in besluitvormingsprocessen erkend wordt als een garantie voor intergenerationele rechtvaardigheid,⁷ vormt de toegang van kinderen tot verschillende participerende methodes, ruimtes en processen in publieke aangelegenheden al

decennialang het onderwerp van discussie. Gebaseerd op een lopend *socio-legal* doctoraatsonderzoek, behandel ik in dit artikel twee belangrijke kwesties. Ten eerste, de normatieve grondslag van het recht van kinderen om deel te nemen aan publieke aangelegenheden in het domein van *climate change governance*, in het bijzonder op het internationale niveau. En ten tweede, naar de sociale ontwikkeling van mainstream participatiemethoden- en tools, met inbegrip van het recente fenomeen van rechtszaken over klimaatverandering en de *global youth movement*.

De juridische grondslag voor het recht van kinderen tot publieke participatie

Het theoretisch discours betreffende kinderp participatie omvat een grote diversiteit aan concepten, gaande van publieke participatie – als onderdeel van het mensenrechtenkader, een essentiële pijler van democratische systemen, in het bijzonder in *governance* – tot participatie als een proces en participatie als een middel om verandering te bereiken. De kwestie van publieke participatie van kinderen bouwt voort op het discours betreffende burgerschap.⁸

In hun radicale argumenten met betrekking tot het toekennen van volledig politiek burgerschap aan kinderen (in het bijzonder tijdens de jaren

1 Doctoraatsonderzoeker aan de Universiteit Antwerpen, Law and Development Research Group. Haar doctoraat focust op de participatie van kinderen in *climate change governance*. Dit artikel werd vertaald vanuit het Engels door Laurens Lavrysen.

2 Video door Democracy Now, 21 juni 2012, www.democracynow.org/2012/6/21/at_rio_20_severn_cullis_suzuki. Severn Suzuki werd bekend als “het meisje dat de wereld vijf minuten stil kreeg,” toen ze als 12-jarige sprak op de plenaire sessie van de UNCSD Rio-conferentie in 1992. Sindsdien is ze een milieuo-activiste. Als dusdanig nam ze deel aan Rio+20 in 2012.

3 Zie meer over de wereldwijde jongerenbeweging verder in dit artikel.

4 Zie bvb. <https://www.spiegel.de/lebenundlernen/schule/fridays-for-future-was-wurde-aus-den-drohungen-gegen-schueler-a-1277034.html>.

5 De term ‘kind’ verwijst naar de juridische definitie uit het CRC, namelijk een persoon jonger dan 18. Jonge mensen’ en ‘jongeren’ zijn daarentegen politiek geconstrueerde termen die gewoonlijk naar respectievelijk de leeftijdsgroep van 12 tot 18 jaar en die van 15-16 (in de praktijk meestal 18) tot 24-35 jaar verwijst (zie ook de VN definitie van ‘youth’ op <https://www.un.org/development/desa/youth/what-we-do/faq.html>).

6 B. Hayward, “Children, Citizenship and Environment, Nurturing a democratic Imagination in a Changing World”, 2012, Routledge.

7 Zie bvb. Agenda 21 (1992) en UNICEF, “Climate change and children: A human security challenge”, Policy Review Paper, UNICEF Innocentie Research Centre en UNICEF Programme Division, 2008. Zie ook J. Burgess, “Climate change: children’s challenge”, UNICEF Verenigd Koninkrijk, 2013.

8 Zie onder meer A. Invernizzi en J. Williams (red.), “Children and Citizenship”, London: SAGE Publications, 2008 en E.F. Cohen, “Neither seen nor heard: children’s citizenship in contemporary democracies”, *Citizenship Studies*, 9(2).

1990 tot begin 2000), werd *agency* als cruciaal element geïntroduceerd door kinder-liberationisten (onder meer door Houlgate,⁹ Cohen,¹⁰ Liebel¹¹ en Gopnik¹²). Gopnik benadrukt in zijn model van de menselijke ontwikkelingscyclus het besef dat kinderen al op heel jonge leeftijd (zelfs als baby's) beschikken over *agency* en over het vermogen om hun omgeving te beïnvloeden of te veranderen. In wezen is dit het onderliggend principe van het VN-Kinderrechtenverdrag (CRC, 1989), in het bijzonder art. 12¹³: het recht van het kind om zijn of haar mening te uiten en de vereiste dat met deze mening rekening gehouden wordt in beslissingen die betrekking hebben op het kind (m.a.w. hun recht om *betekenisvol* te participeren).¹⁴ In *General Comment No. 12* benadrukt het VN-Kinderrechtencomité dat art. 12 van toepassing is op besluitvorming, beleidsvorming en de voorbereiding van wetten en/of andere maatregelen evenals de evaluatie hiervan.¹⁵ Het comité verduidelijkt ook dat het recht om gehoord te worden niet alleen geldt voor het individuele kind maar ook voor kinderen als groep.

Ondanks deze richtlijnen is de relevantie van art. 12 voor en de toepasbaarheid hiervan op publieke participatie van kinderen verre van duidelijk, wegens het vaag gedefinieerde referentiepunt in dit artikel. Het stelt immers dat participatie geldt voor zij die "in staat zijn" hun eigen mening te vormen. In principe heeft dit concept van bekwaamheid als doel om flexibiliteit toe te laten bij het beoordelen van de maturiteit van een kind om participatierechten uit te oefenen. Sommige academici (zoals Archard¹⁶) gaan zelfs zo ver om te suggereren dat art. 12 niet van toepassing is op *alle* kinderen, maar enkel op zij die een dergelijke bekwaamheid bereikt hebben (wat niet hetzelfde is als een beoordeling op basis van leeftijd). De zwakte van dit normatieve concept leidt dus tot allerlei implementatieproblemen en dit

geldt des te meer voor de participatie van kinderen in publieke aangelegenheden. Een hele resem studies en rapporten tonen immers aan dat fenomenen zoals klimaatverandering in het bijzonder op kinderen een negatieve impact hebben.¹⁷

Het toepassingsgebied van het participatieprincipe uit art. 12 is verder beperkt tot aangelegenheden die het kind betreffen. Het Comité geeft aan dat het niet de bedoeling was kinderen een algemeen politiek mandaat te geven, zodat zij geen volledige uitoefening van politieke rechten (of burgerschapsrechten) kunnen claimen. Het Comité voegt er echter aan toe dat de praktijk mogelijkheden biedt om het toepassingsgebied van art. 12 uit te breiden, wanneer het perspectief van kinderen de kwaliteit van oplossingen kan verbeteren.

Ondanks de emancipatiebeweging en het feit dat het CRC het meest geratificeerde verdrag is,¹⁸ blijft een sterk scepticisme bestaan omtrent de bekwaamheid, kennis, ervaringen en activiteiten van kinderen.¹⁹ Kritiek op traditionele *rights-bast approaches* ten aanzien van burgerschap suggereren dat het belangrijk is om de implementatievoorwaarden, de onderliggende belangen en de sociale context te beoordelen om te zien of kinderen ook gebruik maken van hun rechten.²⁰

Zo'n perspectief gaat verder dan de loutere veronderstelling dat de juridische aanspraak op die rechten (art. 12 CRC) 'nuttig' is en stelt de vraag in welke mate kinderen zelf een betekenisvolle rol voor zichzelf weggelegd zien in *governance*. Ondanks het bestaande normatieve kader, wordt participatie steeds meer bekeken door de lens van het actieve optreden van kinderen in de praktijk, eerder dan als een kwestie van juridische aanspraken.²¹ Bovendien gaat het discours over kinderp participatie nu verder dan de loutere erkenning van het proces maar wordt nu ook politieke

9 L. Houlgate, *The Child and the State: A Normative Theory of Juvenile Rights*, Baltimore and London, Johns Hopkins University Press, 1980.

10 Cohen, cf. *supra* (noot 7).

11 M. Liebel, "Citizenship from below: Children's rights and social movements", *Children and citizenship*, 2008, 32-43.

12 A. Gopnik, *The philosophical baby: What children's minds tell us about truth, love and the meaning of life*. Random House, 2009.

13 Art. 12, § 1 CRC: "De Staten die partij zijn, verzekeren het kind dat in staat is zijn of haar eigen mening te vormen, het recht die mening vrijelijk te uiten in alle aangelegenheden die het kind betreffen, waarbij aan de mening van het kind passend belang wordt gehecht in overeenstemming met zijn of haar leeftijd en rijpheid."

14 Vaak bestempeld als het CRC "participatieprincipe" of het "recht om gehoord te worden".

15 VN-Kinderrechtencomité, *General Comment No. 12 (2009): The right of the child to be heard (UN Doc. CRC/C/GC/12)*.

16 D. Archard, *Children Rights and Childhood*, Routledge, 1993 (2nd edition 2004, 3rd Edition 2014).

17 Zie onder meer IPCC, 2018 (V. Masson red.), "Summary for Policymakers," in: "Global warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty," World Meteorological Organization; UNICEF (2008), "Climate change and children: A human security challenge," Policy Review Paper, UNICEF Innocenti Research Centre and UNICEF Programme Division, 2008; UNICEF, "Unless we act now: the impact of climate change on children," 2015.

18 Alle landen van de wereld hebben het CRC ondertekend en alle landen behalve de Verenigde Staten hebben het geratificeerd.

19 K. Nishiyama, "Deliberators, not Future Citizens: Children in Democracy", *Journal of Public Deliberation*, 2017, nr. 1.

20 B. Percy-Smith and N. Thomas "Governance and participation, in *A handbook of children and young people's participation perspectives from theory and practice*," Oxon., Routledge, 2010.

21 J. Theis "Children as active citizens – An agenda for children's civil rights and civic engagement", in *A handbook of children and young people's participation perspectives from theory and practice*, Oxon., Routledge, 2010.

verandering vereist als resultaat van de participatie.²²

Het kinderrechtenkader laat niettemin jonge mensen toe om zich te bedienen van bestaande klachtenmechanismen om beleidsmakers verantwoordelijk te houden wanneer beslissingen in kwesties van het algemeen belang hun rechten schenden of aangenomen werden op basis van niet-succesvolle, niet-conforme participatieprocessen (zie het optioneel protocol bij het CRC betreffende een klachtenprocedure van 2011). In milieuzaken in het bijzonder voorzien internationale instrumenten algemene waarborgen betreffende toegang tot justitie²³ die als voorbeeld of als referentiepunt zouden kunnen dienen om zowel de theoretische als de normatieve onderbouwing van het kinderrechtenkader te versterken. Een oplossing zou bijvoorbeeld kunnen zijn om toegang tot justitie in milieuzaken binnen het toepassingsgebied van kinderplichtparticipatie (kinderen als juridische actoren) in gerechtelijke procedures te brengen.

De lappendeken van de VN 'youth groups' – kinderen uitgesloten?

Milieukwesties zijn een specifiek gebied waarin de politieke rol van kinderen min of meer erkend is. Specifieke *publieke* participatierechten van kinderen en jongeren werden herbevestigd in belangrijke soft law-instrumenten zoals Agenda 21 (1992),²⁴ de VN-Millenniumverklaring (2000)²⁵ of de 'Future We Want' (2012).²⁶ Agenda 21 stelt een *Major Group of Children and Youth (MGCY)* in als een van de *9 Major Groups of civil (public) sectors* voor wat betreft de VN-Conferentie inzake duurzame ontwikkeling (UNCSD, sinds 1992). De MGCY is de allereerste vorm van institutionalisering van jongerenparticipatie binnen het intergouvernementeel proces en het VN-systeem. Doorheen het laatste decennium was de MGCY – samen met verschillende

kinder- en kinderrechtenorganisatie (zoals de jongerenactiviteiten op de Rio+20-top in 2012²⁷) en individuele kindervertegenwoordigers – aanwezig op onderhandelingen betreffende het internationaal milieu, klimaatverandering en ontwikkeling. Sinds Agenda 21 zijn nog een aantal kinder- en jongerenvergaderingen opgericht binnen het kader van de VN, zoals UNEP TUNZA²⁸ en COP YOUNGO.²⁹ Ook nationale 'jeugdafgevaardigden' op de VN-Algemene Vergadering³⁰ of de 'kinderambassadeurs' van UNICEF³¹ laten ruimte voor participatie. Het blijft echter twijfelachtig of de intentie om kinderen en jongeren naar *high level* politieke evenementen te brengen (bijvoorbeeld de jaarlijkse COP-vergadering van het VN-Klimaatverdrag of de Rio+20 UNCSD in 2012) een manier is om hen *betekenisvol* te consulteren over kwesties die hen betreft. Sommige publieke rapporten, artikelen en verklaringen van participerende kinderen- en jongerengroepen bevatten sterke kritiek op de uitkomst en een ontgoocheling in het proces zelf.³²

De participatie van kinderen in *global climate change governance*, in het bijzonder wat betreft mitigatie (gericht op de reductie van broeikasgassen door marktgevoelige politieke en economische maatregelen), was een echte uitdaging. Het infantiliseren van kinderen vindt zijn oorzaak in verschillende obstakels: politieke taal die niet aangepast is aan jonge mensen; vaak een gebrek aan middelen, niet enkel financiële maar ook *human resources* en *capacity building*; en de ongunstige politieke houding ten aanzien van de jeugd.³² Bovendien stonden de bezorgdheden van kinderen niet centraal op de milieubeleidagenda van volwassenen: hun ecologische waarheden zijn te ongemakkelijk.³⁴ Het is echter belangrijk om een onderscheid te maken tussen de omvang en de kwaliteit van de participatie, aangezien jongere kinderen aanwezig kunnen zijn op *high level* meetings, maar dat hun betrokkenheid vaak eerder symbolisch is (deelnemen in nevenevenementen, het planten van bomen, het tentoonstellen van kunst, enzovoort).

22 E. Tisdall and R. Bell "Included in governance? Children's participation in 'public' decision making", in E. K. M. Tisdall, J. Davis, M. Hill, and A. Prout (ed) "Children, Young People and Social Inclusion: participation for what?" Bristol: The Policy Press, 2006.

23 In het bijzonder het Verdrag van Aarhus betreffende toegang tot informatie, inspraak bij besluitvorming en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden (1998).

24 UN Programme of Action from Rio (Agenda 21), Section III on Strengthening the Role of Major Groups, Chapter 25, Children & Youth in Sustainable Development, UNCSD Rio-Conferentie (1992).

25 VN-Millenniumverklaring (Millennium Development Goals), 18 september 2000, Millenniumtop van de VN-Algemene Vergadering.

26 Rio+20 Outcome Document "The Future We Want" (juni 2012).

27 Voor meer info, zie www.uncsdchildrenyouth.org/pages/youthactivitiesinrio.html.

28 UNEP TUNZA: Children and Youth programme of the United Nations Environmental Programme (sinds februari 2003).

29 YOUNGO: "Youth Non-governmental Organizations" (opgericht op de UNFCCC COP15, Kopenhagen, 2009).

30 United Nations Youth Delegate Programme, zie <https://www.un.org/development/desa/youth/what-we-do/youth-delegate-programme.html>.

31 UNICEF Youth Ambassadors in Youth Advocates, zie <https://www.unicef.org/world-childrens-day/unicef-youth-ambassadors-and-youth-advocates>.

32 Zie bvb. TUNZA Bandung Declaration, "The Voice of Children and Youth for Rio+20", Tunza International Children and Youth Conference, Bandung, Indonesia, 2011; en MGCY Rio +20 Closing Statement, "Where was our voice?" Rio, Brazil, 2012.

33 I. Savic, "Youth Participation in Environmental Activities, Climate Change: Impacts on Children and on their Rights", IUKB and Institut International des Droits de L'Enfant, 2011.

34 Hayward, cf. supra noot 6.

Daarenboven lijkt leeftijdsdiscriminatie toe te nemen, telkens wanneer jeugdparticipatie plaatsvindt in een formele politieke setting. Het marginaliseert niet enkel kinderen maar het zorgt ook voor een elitair karakter: sommige toelatingsprocedures zijn zeer competitief (bvb. het UN Youth Delegates Program³⁵ of de World Bank Youth Conferences³⁶) en jonge mensen zonder universitaire opleiding lopen kans geweigerd te worden. Het lijkt dat jonge, hoogopgeleide volwassenen de voorkeur genieten in inclusieprocessen, waarvan kinderen *de facto* uitgesloten worden, zelfs in niet-consultatieve participatiefases zoals *youth video contests*.³⁷ Valt het uitsluiten van kinderen in het tijdperk van de digitale generatie te rechtvaardigen? Of is het uiteindelijk het CRC zelf dat kinderen in het keurslijf van een leeftijdsgebaseerde perceptie van onbekwaamheid duwt?

Kinderen in de rechtbank: overheden ter verantwoording roepen

Wanneer de ene deur sluit voor mensen jonger dan 18, gaat een ander *window of opportunity* open. Klimaatzaken worden in toenemende mate door kinderen gebruikt om op te komen voor hun milieu- en mensenrechten en die van toekomstige generaties af te dwingen. Rechtszaken zijn in minstens 28 landen ter wereld ingeleid,³⁸ waarvan meer dan een dozijn procedures door kinderen en/of hun vertegenwoordigers (onder meer in België, Noorwegen, Bangladesh, Pakistan en de Verenigde Staten). Achter deze beweging bevindt zich een sterk maatschappelijk middenveld van milieuactivisten, juristen en klimaatwetenschappers. Tot op vandaag waren deze rechtszaken uitsluitend gericht op de aansprakelijkheid van nationale overheden voor het nalaten om (voldoende) maatregelen te nemen om de CO₂-uitstoot te verminderen. Zulke zaken werden nog niet ingeleid op het internationale niveau, noch

hebben zij getracht de internationale gemeenschap verantwoordelijk te stellen.³⁹ Niettegenstaande hun primaire doelstelling, kunnen rechterlijke uitspraken ook een direct effect hebben op het nationale *climate change governance* en indirect ook op het *global climate change governance*, op andere rechtszaken en op het afdwingen van het relevante internationale verdrags- en *soft law*-recht.

Er zijn twee voorname juridische benaderingen tot kinderpacticipatie in klimaatzaken. Ten eerste, het oplijsten van kinderen tussen een groot aantal eisers terwijl de *class action* vertegenwoordigd wordt door een juridische vertegenwoordiger of een organisatie (bijvoorbeeld in Nederland⁴⁰ en België⁴¹). En ten tweede, rechtszaken die worden ingeleid in naam van kinderen die zichzelf vertegenwoordigen met behulp van wettelijke vertegenwoordigers op grond van hun burger- en grondwettelijke rechten (en die van toekomstige generaties) (zoals in India⁴² en de Verenigde Staten⁴³). Hoewel elke nationale zaak verschillend is wat betreft de juridische grondslag, hebben ze doorgaans de volgende aspecten gemeen: een aansprakelijkheidsclaim tegen de staat; de mensenrechtelijke of grondwettelijke relevantie (zoals het recht op een gezond leefmilieu); de implicaties ten aanzien van internationale standaarden en intergenerationele rechtvaardigheid; het strategisch karakter van de rechtszaak (een visionaire aanpak met als doel om publieke en private *climate accountability* te beïnvloeden);⁴⁴ ten slotte worden de juridische aanspraken en sociale rol van kinderen vaak benadrukt tijdens de procedures, in het bijzonder in die zaken waarin kinderen als eiser opgesomd staan.

Klimaatveranderingsrechtszaken kunnen beschouwd worden als een alternatief pad tot het afdwingen van de rechten van kinderen tot publieke participatie en tot toegang tot justitie op basis van hun milieuburgerschap. Vertegenwoordigd door volwassenen, of handelend in eigen naam, kunnen kinderen een symbolische rol spelen op vlak van moreel-emotionele factoren, maar belangrijker, worden

35 Zie bvb. de toelatingsprocedure voor de UN Climate Change Youth Summit in New York op 21 september 2019. De minimumleeftijd voor aanvragen is 18 en er wordt verwacht dat het profiel van de aanvrager overeenkomt met de verwachtingen van de organisatoren.

36 "The World Bank Youth Summit invites youth who are passionate about maximizing their, and other individuals' human capital. Attendance at the Summit is open to youth aged 18-35 from around the world"; zie <https://www.worldbank.org/en/events/2018/07/25/world-bank-youth-summit-2018-unleashing-the-power-of-human-capital>.

37 Een videowedstrijd betreffende duurzaamheid, die werd gelanceerd door de COP22 van het VN-Klimaatverdrag (2016) om een reis te winnen naar de VN-Klimaatveranderingconferentie in Marrakech, zette de minimumleeftijd voor deelname op 18 jaar.

38 J. Setzer and R. Byrnes "Global trends in climate change litigation: 2019 snapshot", Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment and Centre for Climate Change Economics and Policy, London School of Economics and Political Science, 2019.

39 Met uitzondering van een *amicus curiae* brief van een NGO voor het Inter-Amerikaans Hof voor de Rechten van de Mens. Dit Hof heeft een fundamenteel recht op een gezond leefmilieu erkend. Zie https://aida-americas.org/sites/default/files/resources_files/resumen_seriea_OC23_eng.pdf.

40 URGENDA t. de Nederlandse Staat, Gerechtshof Den Haag, 2015, zaaknummer: C/09/456689 / HA ZA 13~1396.

41 VZW Klimaatzaak t. het Koninkrijk België e.a., Rechtbank van Eerste Aanleg Brussel, 2015.

42 Pandey v. India, National Green Tribunal at Principal Bench, New Delhi, 2017.

43 Juliana, et al. vs. United States of America, et al., 2015, United States District Court of Oregon, 6:15-cv-1517-TC, 2016.

44 J. Setzer en R. Byrnes, "Global trends in climate change litigation: 2019 snapshot", Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment and Centre for Climate Change Economics and Policy, London School of Economics and Political Science, 2019, p. 2.

zij ook beschouwd als juridische actoren die zich kunnen beroepen op hun burger- en grondrechten.

'Amateurpolitiek'⁴⁵ en de klimaatparrhesiasten van vandaag⁴⁶

Parallel aan de traditionele *top-down* georganiseerde publieke participatie op conferenties en de recente trend van rechtszaken, ontstaan alternatieve vormen van publieke participatie, zoals het uitnodigen van kinderen in wetenschappelijke onderzoeksprojecten (kinderen als wetenschappers) of sociale mediacampagnes (petities, verklaringen en het delen van opinies) waar kinderen als deliberatoren *agents of transmission* kunnen worden.⁴⁷

Geen van deze participatieve technieken zijn echter zo krachtig als de nieuwe en dynamisch groeiende wereldwijde *grassroots* jongerenbeweging voor het klimaat, wat een voorbeeld van ongeziene impact is die kinderen en jonge mensen kunnen uitoefenen op de maatschappij en de politiek wereldwijd. De beweging, die de meeste zichtbaarheid geniet door middel van de regelmatige spijbelacties en massademonstraties, is geïnspireerd door de eenzame vrijdagprotesten van het 16-jarige Zweedse meisje Greta Thunberg voor het Zweedse parlamentsgebouw in de zomer van 2018. Na enkele maanden namen tienduizenden kinderen (voornamelijk middelbare schoolleerlingen) uit meer dan 100 landen deel in wekelijkse spijbelacties en demonstraties.⁴⁸

In publieke debatten en op het politieke niveau heeft deze revolutie aanleiding gegeven tot scepticisme, niet enkel wat betreft de burgerlijke en politieke rechten van kinderen, maar ook wat betreft de

onafhankelijkheid van de jongerenbewegingen. Jeugdleiders erkennen de politieke motivaties van de beweging in zoverre dat deze betrekking hebben op milieukwesties,⁴⁹ maar geen van de nationale groepen heeft tot nu toe aangegeven banden te hebben met politieke partijen of ideologieën. De acties van deze jonge mensen vormen revolutionaire stappen vooruit voor de emancipatiebeweging van kinderen: ze claimen het recht om te participeren in besluitvorming evenals het 'recht op toekomst';⁵⁰ ze hebben een lijst van verdere eisen voor overheden (de lijst varieert van land tot land), in het bijzonder het verklaren van een klimaatnoodtoestand;⁵¹ meer en effectievere maatregelen om intergenerationele *climate justice* te bereiken; een hervorming van het nationaal curriculum om van de ecologische crisis een onderwijsprioriteit te maken; en de integratie van de mening van jongeren in beleidsvorming.

In het Verenigd Koninkrijk gaat de beweging zelfs zover om volledig burgerschap voor jongeren te claimen via een verlaging van de leeftijdsgrens voor het stemrecht tot zestien jaar.⁵² Hoewel de radeloosheid en het enthousiasme van deze jonge mensen erg sterk is, beseffen zij dat het inwilligen van hun smeekbedes afhangt van de politieke wil van volwassenen. Andere burgerbewegingen, geleid door volwassenen (zoals Extinction Rebellion), organisaties, overheids- of onderwijsinstellingen hebben bovendien hun krachten gebundeld om deze jongeren te steunen.

De tweede grote wereldwijde jongerenstaking⁵³ zal plaatsvinden op 20 september 2019, net voor de VN Climate Action Summit en het randevenement, de VN Jeugdtop in New York. Greta Thunberg heeft aangekondigd dat ze aan de top zal deelnemen door met een zeilboot de Atlantische Oceaan over te steken om de CO2-voetafdruk van haar reis te minimaliseren.⁵⁴

45 G. Stoker, "Why politics matters: Making democracy work", Londen: Palgrave Macmillan, 2006; K. Nishiyama, "Deliberators, not Future Citizens: Children in Democracy," *Journal of Public Deliberation* 2017, nr. 1. Nishiyama verwijst naar kinderen via Stokers term 'politics for amateurs', omdat zij het potentieel hebben om bij te dragen aan de democratie door op een andere manier dan volwassenen van hun unieke capaciteiten gebruik kunnen maken.

46 Term uit de oud-Griekse literatuur (eerst gebruikt door Euripides) waarmee verwezen wordt naar een persoon "who uses parrhesia, i.e., is the one who speaks the truth", zie M. Foucault, "The meaning and evolution of the word parrhesia." in *Discourse and truth: the problematisation of parrhesia*, 1985.

47 K. Nishiyama, "Deliberators, not Future Citizens: Children in Democracy," *Journal of Public Deliberation* 2017, nr. 1.

48 De website van de Fridays for Future beweging bevat een overzicht van het aantal spijbelacties en het aantal deelnemers wereldwijd: <https://www.fridaysforfuture.org/events/list>.

49 Adélaïde Charlier, een Belgische jeugdleider verklaarde in een interview in *De Morgen* bijvoorbeeld: "Natuurlijk zijn onze boodschappen politiek, vanaf de eerste dag", antwoordt ze op de vraag of ze politiek bedrijft. 'Milieu is een maatschappelijk thema mét politieke implicaties. Maar nogmaals: dat wil absoluut niet zeggen dat onze beweging voor een welbepaalde partij kiest of te recupereren is.' Zie: <https://www.demorgen.be/nieuws/de-franstalige-anuna-adelaide-charlier-na-de-zomer-moeten-we-er-weer-tegenaan~bcccc612/>.

50 Dit kan beschouwd worden als een abstracte verwijzing naar hun recht op 'volwassenheid', hun mensenrechten op overleven en op een gezonde ontwikkeling en leefmilieu of naar concrete grondrechten (bijvoorbeeld in de Verenigde Staten).

51 Nationale klimaatnoodtoestanden werden tot nu toe afgekondigd in het Verenigd Koninkrijk, Ierland en Canada in 2009. Verschillende steden, waaronder Parijs en Londen, hebben ook klimaatnoodtoestanden afgekondigd tijdens ernstige hittegolven.

52 Zie <https://theecologist.org/2019/feb/15/pupils-have-human-rights-strike-climate> en <https://www.theguardian.com/education/2019/mar/14/youth-climate-strikes-to-take-place-in-almost-100-countries-greta-thunberg>.

53 De eerste wereldwijde staking vond plaats op 15 maart 2019 met 2.056.408 deelnemers over heel de wereld. Zie <https://www.fridaysforfuture.org/events/list>.

54 De leeftijdsgrens om deel te nemen aan de evenementen ligt evenwel op 18 jaar.

Verlichting gebracht door kinderen

Of er door de wereldleiders, op de top van New York en de jaarlijkse COP-bijeenkomst in december,⁵⁵ gehandeld wordt naar de eisen van de *youth movement* zal ook afhangen van de erkenning van de rechten van kinderen en van jongeren evenals van de (juridische en morele)⁵⁶ verplichtingen van staten. De reden voor kinderpacticatie is niet alleen een kwestie van rechten maar ook van verlichting⁵⁷: de milieugevoelige ideeën van kinderen, evenals de camaraderie die volgt uit de verbondenheid op het wereldwijde culturele niveau⁵⁸ kan een invloed uitoefenen op de beslissingen die wij namens hen maken. Bovendien kunnen inclusieve processen jonge burgers aanzetten om de bestaande

structuren in vraag te stellen en naar versterkte ontwikkelingsdoelstellingen toe te werken (UNICEF).⁵⁹ Uiteindelijk is het verlangen naar publieke participatie vooral een verlangen om bij te dragen tot beter opgeleide en betrokken burgers.⁶⁰ Ten slotte herinnert de democratische participatie van kinderen ons ook aan de noodzaak van langetermijn *accountability* en planning die zo fundamenteel is om duurzame ontwikkeling te bereiken.⁶¹ Met dit doel in het achterhoofd zouden milieurechten – in het bijzonder toegang tot milieuonderwijs en publieke participatie – van kinderen versterkt moeten worden, zowel op het nationale niveau als het niveau van het CRC. Het risico bestaat immers dat het nalaten om kinderen te zien als volwaardige burgers (of ten minste als semi-burgers) democratische leemtes in *governance* veroorzaakt en dat dit tot (klimaat)onrechtvaardigheid zou leiden.

55 25ste sessie van de Conference of the Parties (COP 25) bij het VN-Klimaatverdrag, 2-13 december 2019, Santiago, Chili.

56 In het bijzonder deze voorzien in het Klimaatakkoord van Parijs, december 2015.

57 G. Mannion, "After participation" in B. Percy-Smith, N. Thomas (reds.) "A handbook of children and young people's participation perspectives from theory and practice", Oxon., Routledge, 2010, p. 330; en R. A. Warshak, "Payoffs and Pitfalls of Listening to Children" *Family Relations*, issue 52, p. 373–384.

58 K. Malone en C. Hartung "Challenges of participatory practice with children", in *A handbook of children and young people's participation perspectives from theory and practice*, Oxon., Routledge, p.24.

59 UNICEF, "Climate change and children: A human security challenge", Policy Review Paper, UNICEF Innocenti Research Centre and UNICEF Programme Division, 2008.

60 J. Abelson e.a., "Obtaining public input for health-systems decision making: Past Experiences and Future Prospects", *Canadian Public Administration* 2002, 45(1) Spring, p. 70-97.

61 L. Stone, "Sustainable development and the democratic participation of the child" in J. Zermatten (ed.), "Climate Change: Impacts on Children and on their Rights", IUKB and Institut International des Droits de l'Enfant, 2011, p. 149.